

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА ДО ФОРМУВАННЯ ГУМАНІСТИЧНИХ ЗНАТЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЕПОХИ РЕНЕСАНСУ

Постановка проблеми. Художня література як один із видів мистецтва найпопулярніший і найдоступніший усім. Вона приносить радість людині, підносить її духовно. Сила художнього слова найвизначніших літературних творів не лише у тому, що вони правдиво, в образах моделюють різні сторони і грані дійсності, а й у тому, що вони гуманістичні за своєю суттю. На прикладі літературних взірців для наслідування маємо виховати людину зі стійким характером, добрим серцем, чистою совістю.

Нині в освітньо-виховному процесі пріоритетними стають питання моральності, духовності суспільства, гуманістичні цінності, «людський вимір». Саме гуманізм є втіленням самосвідомості й духовності, котрі утверджуються у формі моральності й етики. На такій основі й сформована концепція розвитку української системи освіти.

Залучення людини до культури через освітній процес, формування людини культури вимагає єдності навчання і виховання. На жаль, проблема виховання, що розглядається як свідомо, ціленаправлена діяльність школи, за останні роки кинута напризволяще. Тому зростає роль змісту шкільних предметів не тільки як носіїв знань, а й таких, що містять певний виховний потенціал, є гуманістичними за своєю суттю. До таких предметів належить українська література, яка здійснює неоціненний вплив на душу людини. Тому у викладанні літератури набула актуальності естетико-гуманістична сутність художніх творів, загальнолюдських цінностей, закладених в них.

Аналіз попередніх досліджень. Аналіз стану досліджуваності питань гуманістичного виховання старшокласників свідчить про постійну увагу вчених різних галузей знань до питань моралі і моральності на методологічному (Арістотель, Платон, Сократ, Гегель, Кант, Феєрбах, Г. Сковорода, П. Юркевич, С. Анісімов, О. Левицька, А. Титаренко), теоретичному (О. Ярмоленко, І. Бужина, З. Васильєва, М. Аплетаєв, Р. Атманов, О. Столяренко) і практичному (Н. Волошина, О. Слоньовська, Т. Буженко, Р. Мовчан, Ю. Солод, Г. Клочек,

А. Фасоля) рівнях. Формування моральної свідомості і почуттів стало об'єктом вивчення психологів (І. Бех, М. Боришевський, Л. Божич, Г. Костюк, Л. Долинська). Ця проблема знайшла відображення і в ряді теоретичних фахових журналах «Рідна школа», «Філологічні науки», «Українська література у школі», «Українська література у школах, гімназіях, колегіумах». Однак за період навчання у школі учні не повною мірою здобувають гуманістичні знання, а якщо й отримують, то у більшості з них вони не стають переконаннями, не проявляються у гуманних вчинках. Однією з найвагоміших причин цього, на нашу думку, є недостатньо приділена увага учителями української літератури змісту, етико-педагогічним основам формування гуманістичних цінностей, гуманістичної свідомості й почуттів старшокласників у процесі вивчення художніх творів. У гуманістичному вихованні учнів старших класів учителями недостатньо використовуються можливості літератури як навчального предмета та виду мистецтва. Недоліки у розв'язанні даної проблеми зумовлені також недостатньою теоретичною підготовкою учителів української літератури до систематичного здійснення гуманістичного виховання в процесі вивчення художніх творів та у позакласній роботі з предмета.

Мета даного дослідження – висвітлити суть понять «гуманізм», «гуманність», «гуманістичні цінності», надати учителям української літератури методичні рекомендації щодо формування і розвитку гуманістичних знань школярів на уроці української літератури.

Виклад основного матеріалу. На основі констатувального експерименту ми встановили рівень сформованості гуманістичних цінностей у старшокласників. Невисокий рівень розуміння гуманістичних понять у частини старшокласників виявився в неумінні пояснити поняття «гуманізм», «гуманність». Порівняно значна частина учнів (20%) не може здобути гуманістичні знання застосувати у повсякденному житті на практиці. Чітко визначені установки на цілісне засвоєння гуманістичних норм і принципів гуманізму, визначення та усвідомлення етичного змісту процесу шкільного навчання та позакласної роботи, їх загальної методики сприяє інтенсивному гуманістичному вихованню учнів, підвищенню рівня їх моральної зрілості.

Для здійснення процесу формування та розвитку гуманістичних цінностей в учнів засобами української літератури, учителі повинні чітко розуміти його зміст, з'ясувати сутність поняття «гуманістичні цінності», структуру гуманістичних цінностей.

Науковці досить часто використовують поняття «загальнолюдські цінності», не даючи визначення «гуманістичним цінностям», або ототожнюють моральні й гуманістичні цінності. Проте, як вважає О. Лейчук, моральні цінності автоматично не можуть стати гуманістичними цінностями, тому потрібно розрізняти цінності «для себе» й цінності «для іншого». Саме цінності «для іншого» й набувають статусу гуманістичних. Слово «гуманістичний» означає «спрямований на людину» як ціль педагогічної діяльності, тобто цінності заради іншого реалізуються в педагогічній діяльності [5, с.296]. Розглядаючи гуманістичні цінності як складову моральних або загальнолюдських, науковці не акцентують увагу на формуванні власне гуманістичних якостей особистості — повазі до людської гідності, чуйності, доброзичливості, співпереживанні, милосерді, співчутті, порядності, непримиренності до проявів зла та ін.

Досліджуючи структуру гуманістичних цінностей, ми опирались на праці психологів Г. Костюка, С. Рубінштейна, О. Леонтьєва. Зокрема Г. Костюк у своїй праці «Розвиток і виховання» виділяє три пов'язані один з одним структурні компоненти у будь-якій якості особистості: знання, мотиви, способи дій [4, с.175]. Учений доводить, що у структурі кожної якості особистості певне місце посідають знання. Однак знання самі по собі не забезпечують відповідної поведінки. Вирішальна роль належить системі мотивів, які спонукають особистість до тих або інших дій. Якщо необхідні внутрішні спонукання (потреби, інтереси, почуття) відсутні або незначні, то знання і навички будуть недієвими... Потребам, почуттям не можна просто «навчити». Вони виникають як наслідок відповідно організованої власної діяльності особистості, практики її моральної поведінки, її реальних взаємин із іншими людьми.

Способи поведінки виробляються практично. Вони засвоюються і закріплюються, стають звичними, тією чи іншою мірою автоматизованими. Цим способом можна і потрібно навчати дітей. Однак успіх цього навчання залежить від його мотивів. Якщо потрібні мотиви не виникають, то десятки і сотні вправ не сприятимуть утворенню стійких форм поведінки [4, с.175]. Отже, гуманістичні риси особистості формуються завдяки конкретним діям, вчинкам. Перефразовуючи Г. Костюка, зазначаємо, що гуманістичне виховання веде за собою розвиток особистості, якщо вихователь дає вихованцю не лише потрібні гуманістичні знання, ідеї, істини, правила, а й організовує і спрямовує відповідно до них його життя і діяльність, уважно слідкує, що і як сприймає при цьому вихованець, що думає, переживає, які тенденції і прагнення виникають і закріплюються в нього.

Отже, у структурі кожної з гуманістичних цінностей ми можемо виділити когнітивний (гуманістичні знання та переконання людини), потребнісно-емоційний (почуття, переживання людини, що характеризують її ставлення до навколишньої дійсності, до оточуючих, самого себе в процесі задоволення загальних, культурних та духовних потреб), регулятивний (знання моральних норм, ціннісні орієнтації), діяльнісно-практичний (вчинки, прояви гуманної поведінки) компоненти.

Щоб формувати в учнів гуманістичні цінності, учитель має сам чітко знати зміст цього поняття, його структуру.

Початок гуманістичного руху звичайно відносять до кінця XIII – початку XIV ст. Це період Раннього (італійського) Відродження. На відміну від офіційної науки середньовіччя (*Studia divina* – «божественне знання»), з'являються нетрадиційні – це, перед усім, філологічно-лінгвістичні – дослідження текстів переважно античних творів. Таке знання оцінювалось як відмінне від «божественного», «неосвященне», «людське», світське знання.

Від «*Studia humana*» («людське знання»), як називали світське знання, і пішла назва гуманізм. Отже, гуманісти – це спочатку просто представники «нецерковного», «світського» знання [1, с.87]. Згодом термін «гуманізм» став означати дещо більше, ніж просто світське знання на відміну від церковного. Поняття гуманізм стало принципом світогляду, «в основі якого лежить переконання в безмежності можливостей людини і її здатності до самовдосконалення, вимога свободи та захисту гідності особистості, ідея про право людини на щастя й про те, що задоволення її потреб та інтересів має бути кінцевою метою суспільства» [6, с.63]. На відміну від релігійно-ескетичного погляду на людину гуманісти (Аліг'єрі, Ф. Петрарка, Леонардо да Вінчі, М. Коперник, Н. Монтьє, Ф. Бекон, У. Шекспір та ін.) проголошують людину найвеличнішим дивом, вінцем творіння бога, центром світотворення. Гуманізм як світоглядний принцип відображає сприйняття людини, її зв'язки і ставлення до світу і людей; в основу їх покладено благо людини, визнання її абсолютною цінністю. Неприпустимо використовувати чуже життя як спосіб розв'язання своїх проблем; інша людина, її благо повинні бути метою нашої діяльності, посягання на життя людини є найбільшим злочином. Головні положення гуманізму висувують перед особистістю завдання власного самовдосконалення на основі розкриття творчого потенціалу та обдарувань.

Розмежування понять гуманізм і гуманність досліджено О. Столяренко. Гуманність – синтетичне поняття, що відображає цілісну сукупність морально-психологічних якостей і рис індивіда, сутністю яких є спрямованість на людину, ставлення до неї як до вищої життєвої цінності [8, с.9]. Гуманність – це сукупність моральних знань, переконань і відповідної поведінки, що виражають повагу до людської гідності, визнають її цінність; добре, турботливе ставлення до людини; людяне (гуманне) ставлення до оточуючих реалізується у доброзичливих стосунках у процесі будь-якої діяльності [9, с.99]. Прояви гуманності у поведінці людини – це повага до людської гідності, милосердя, співчуття, співпереживання, чуйність, порядність, справедливість, самокритичність, протидія злу, жорстокості, проявам антигуманних вчинків [8, с.10].

Отже, гуманізм – це філософська категорія, яка є загальним, широким за змістом поняттям, а гуманність – це, так би мовити, гуманізм у дії, оскільки відображає його моральний аспект.

Вперше з терміном гуманізм на уроках української літератури учні зустрічаються у 9 класі при вивченні теми «Українська література епохи Ренесансу» (дев'ятикласники знайомились з епохою Відродження раніше на уроках зарубіжної літератури, історії, тому учителю варто використати даний досвід, щоб попрацювати з учнями над збагаченням змісту навчального матеріалу гуманістичними ідеями, поняттями, закладеними у ньому). Авторка даного розділу у діючому підручнику з української літератури для 9 класу Віра Сулима визначає такі риси гуманізму як нового світогляду: він утверджував право людини на земне щастя, боровся за визволення науки й людської особистості від обмежень, що накладалися на людину церковним середньовічним ученням; проявами гуманізму у європейських країнах є створення літературних творів національними мовами, зростання інтересу до фольклору, дотримання принципу наслідування природи і зразків античного мистецтва [10, с.52].

Уперше учителі та учні отримали підручник з літератури, який є опорою у формуванні когнітивного компонента гуманістичних цінностей, і за це велика подяка його авторам (і особисто від авторки даної статті, яка, крім того, є учителем української мови і літератури й працює з даним підручником також). Але, на наш погляд, автором все таки опущено і не введено до статті підручника такі сутнісні риси гуманізму, як переконання в безмежності можливостей людини, її здатність до самовдосконалення, вимога свободи та захисту гідності особистості, ідея про те, що задоволення її потреб і інтересів має бути кінцевою метою суспільства [6, с.63].

Гуманістичними ідеями пронизане суспільно-культурне життя епохи Ренесансу на Україні, що тривало з кінця XV до початку XVII століття, і дев'ятикласники разом з учителем мають виявити їх. Так, поширення ідей гуманізму у другій половині XVI – першій половині XVII століть, коли українські землі входили до Речі Посполитої, пов'язане з появою православних братства – добровільних об'єднань громадян, які не дали занепасти національній освіті й культурі, протистоячи польсько-ієзуїтській експансії. Роль братств для суспільно-культурного життя України також висвітлено у підручнику, крім того, дев'ятикласникам відомий даний матеріал з історії, його варто активізувати, поглибити і узагальнити. Але учитель, який прагне, щоб учні глибоко осмислили суть ідей гуманізму, повинен підвести дітей до розуміння того, що братства, не даючи занепасти українській мові, культурі, православній вірі, відстоювали своєю діяльністю один із найважливіших принципів гуманізму – це вимога свободи особистості. А насильницьке нав'язування католицизму, закріпачення українського селянства польською панівною верхівкою і є порушенням цього принципу.

Письменником, який представляє епоху українського Ренесансу, є Іван Вишенський.

Учні, спираючись на його палкі полемічні послання «Тобі, котрий мешкає в землі, що зветься Польська» та «Послання до єпископів», що вміщені у хрестоматії для 9 класу «Джерела пружно б'ють», мають довести, що письменник був людиною, сповненою гуманістичних переконань. Керуючись євангельськими ідеями загальної рівності людей, виступаючи проти національної дискримінації українців і білорусів польською шляхтою, Іван Вишенський стає на захист свободи та гідності простих людей, відстоює їх право на щастя. Учні пропонують дослідити зміст програмних послань і знайти рядки, що характеризують І. Вишенського як гуманіста. Ось, наприклад, як засуджує письменник нерівність між людьми, яку принесло закріпачення народних мас: «Пани почилися над своїми підлеглими підданцями вищими від Бога і від Творця, який пошанував усіх однаково, давши свій образ, через суд безбожний вознеслися і у своїх антихристового закону правах оцінили вищою ціною безсловесних істот над люд Божий, відданий їм дочасно під владу» [2, с.69]. Про несправедливе суспільство, яке створилося у роки кривавої зміни королівської династії Речі Посполитої, полеміст пише: «Замість суду й правди панують брехня, кривда, облудність, суперечки, лицемірство, облесність, насильство...» [2, с.69].

Також учні цитують рядки, у яких Вишенський висміює панську пристрасть до розкошів, продажність верхівки духовенства і владомощів. Учитель підводить учнів до думки, що, засуджуючи відступництво духовенства та панівної верхівки від Христових заповідей, письменник, як великий гуманіст і патріот, переймається долею свого народу,

виступає за право на щастя кожної людини. Висміюючи владу грошей над духовенством, його засліплення стягательством, Вишенський загострює увагу на антигуманній поведінці єпископів, яким є чуже милосердя, співчуття, допомога ближньому. Учні знаходять і зачитують рядки із «Послання до єпископів», які засвідчують прояви їх антигуманної поведінки і є несумісною з їх високим духовним саном. Замість того, щоб дотримуватись христових заповідей, вони «ті шість заповідей не тільки топтали в мирському чині, але й нині, начебто в духовнім перебуваючи, постійно топчете! Чи не ваші милості голодних оголоднюєте і чинете спраглими підданих, котрі носять той самий образ, що й ви, ...сиріт церковних грабуєте,...самі з того зі своїми слугами годуєтесь... Чи було, що ви одягли голих? Чи не ваші милості самі оголюєте: з обори коні, воли, вівці у бідних забираєте, податки грошові, податки поту і труду від них витягуєте; із них живого лупите, оголюєте, мучите, морите... Чи було, що ви хворим послужили? Чи не ваші милості чинете хворих із здорових: б'єте, мучите і забиваєте?..» [2, с.70-71]. Риторичні оклики та запитання надають емоційної напруги словам полеміста Вишенського, видають у постаті письменника людину пристрасну, сповнену імпульсивних поривань до людей, до їхніх проблем, небайдужу до проявів несправедливості, жорстокості.

Ми бачимо, що Вишенський прагнув реальної зміни людських стосунків, які б задовольняли потреби усіх його членів, сприяли їх гідному життю. Більше того, письменник, як і всі гуманісти, вірив у самовдосконалення людини, тому і закликав до зміни самої людини, намагався достукатися до її совісті, людяності: «Покайтеся отожд, Бога ради, покайтеся, доки на покаєння маєте час: після смерті того учинити не зможете. Чому такі нечутливі стали, одебеліли і окам'яніли серцем та помислом?.. Готуйте діла, готуйте чисте життя, готуйте догодження Богу!.. Хай буде той скарб при вас на смертній постелі, щоб побачили ви те своє зібране, коли душа захоче розлучитися з окаянним тілом» [2, с.70].

Отже, опрацьовуючи тему «Іван Вишенський – мислитель, богослов, полеміст», учитель має усі можливості для з'ясування разом із учнями принципів гуманізму, дослідження на прикладі полемічних творів І. Вишенського того, які духовні цінності притаманні людині-гуманісту, як гуманна людина має ставитись до оточуючих, до суспільства, до самої себе, якими мають бути її вчинки.

Григорій Сковорода жив і творив у другій половині VIII століття – це період становлення і активного розвитку в українській культурі напряму бароко. Та за складом свого обдарування він був людиною епохи Відродження – гуманіст, просвітитель, філософ, педагог, богослов, поет і байкар. Знайомлячи учнів із життєвим шляхом Г.С.Сковороди, вивчаючи твори, учитель має змогу спрямувати школярів на дослідження гуманістичної суті його філософії. «Філософські твори Г. Сковороди, - зазначає І. Зязюн, - насичені проникливим відображенням добра і зла, радості і смутку, краси і потворності. Його теоретичні набутки – у філософії людини» [3, с.38]. Закцентуємо увагу на гуманістичних ідеях Г. Сковороди, які можна прослідкувати, працюючи над програмними творами у дев'ятому класі. І справді, усю свою увагу дослідника й оповідача він спрямував на досягнення людиною щастя, і передусім - у «сродній» праці. Нагадаємо, що однією з ідей гуманізму є право кожної людини на щастя. Як проникливий поет-психолог із філософським обдаруванням і вишколом, як гуманіст за своїм світоглядом, він прагне збагнути світ людської душі, досягнути умов здобування людиною щастя. Відповідь на запитання, за яких умов людина може стати щасливою, він дає у трактаті «Розмова, звана алфавіт, чи буквар світу», з яким дев'ятикласники знайомляться текстуально: «Бути щасливим – пізнати себе чи свою природу, взятися за споріднене діло і бути з ним у злагоді з загальною потребою» [2, с.82]. Далі філософ доводить, що «взятися за споріднене діло» – це моральний обов'язок людини. Адже для того, щоб «охоче і безпомилково виконувати свої обов'язки», слід вибирати «звання» [мається на увазі - професію] відповідно до «якостей», тобто природних нахилів. «Найдобріша людина тим неспокійніша і нещасніша, чим більшу посаду вона займає, але до неї не народжена. Та як їй не бути нещасною, коли загубила той скарб, що дорожчий за все на світі... Природа – всьому початкова причина і рушійна сила. Вона є матір'ю бажання. Бажання ж – започаткування,

схильність, рух» [2, с.82] або ж «Багато хто, потоптавши природу, вибирає для себе ремесло наймодніше і найприбутковіше, але сим вони лише ошукують себе. Прибуток не є утіха, але мусить слугувати для задоволення тілесних потреб, а коли се утіха, то не для серця; утіху для серця матимете у спорідненій праці. Тим ця справа приємніша, чим спорідненіша» [2, с.83].

Найголовнішим виявом прекрасного Г. Сковорода вважає добро. Краса й добро властиві кожній людині від природи і є найдоступнішими, як вода і повітря (підтвердження цієї гуманістичної ідеї знаходимо у філософському трактаті «Вдячний Еродій»: «Народженого до добра неважко навчити добру, - навчити, чи принатурити, чи призвичаїти... Виховання іде ж від природи, що вливає в серце сім'я доброї волі. Виріши без перепон, самотійно й охоче ми робимо все те, що святе і бажане» [2, с.83-84]). І якщо вони не спотворені антигуманними ідеалами, то досягаються людиною повсякчас, особливо в умовах «сродних» нахилів. Незграбними і комічними є потуги намагань усупереч природним нахилам. Їх убогість показує філософ у «Байках харківських». Смішними є Кабан, що «для характеру» носить на людях здерту з вівці шкуру (байка «Олениця та Кабан»), Вовк, що набивається у друзі до Собаки, що взявся грати на сопілці (байка «Собака і Вовк»), учень, у якого немає природних здібностей до навчання (поезія «Всякому місту звичай і права»). «Несродна» праця робить людину смішною, а її діяльність шкідливою для суспільства.

Принцип «сродності» Г. Сковороди, ґрунтуючись на «подвійності» природи людини, зумовлюється природним началом. «Если строишь дом, - пише він, - строй для обеих существ твоего частей – души и тела. Если украшаешь и одеваешь тело, не забывай и сердца» [7, с.243].

Жити людині в щасті, за Г. Сковородою, є законом природи. Уможливлення та необхідність такого життя спираються на своєрідність духовної організації людини, на її «вічну» й «незмінну» природу. Тому пізнання людського серця, в першу чергу свого, та наповнення його людяністю як основою «сродності» є, на його думку, єдиним шляхом до загального істинного щастя. «Щастя твоє в тобі самому, - пише Г. Сковорода в філософському повчанні «Кільце. Дружня розмова про душевний світ», - пізнавши себе, пізнаєш усе, а не пізнаєш себе – ходитимеш у темряві і боїтимешся там, де страху й не було. Пізнати себе вповні, пізнати і здружитися з собою – се невід'ємний світ, правдешне щастя і досконала мудрість... Будь добрий до всіх. Не образиш і ворога свого, коли хоч трохи спроможешся себе пізнати...» [2, с.81-82].

Зрозуміти гуманістичну сутність вчення Г. Сковороди учні дев'ятого класу можуть, учителям тільки необхідно їм допомогти у цьому. Така допомога полягатиме насамперед у забезпеченні вдумливого прочитання його творів.

До того ж, учителям слід пам'ятати, що головним засобом гуманістичного впливу у процесі уроку є педагогічне спілкування. Спілкування на уроці української літератури, особливо під час обговорення художнього твору, надзвичайно серйозна і складна проблема. Усі складові педагогічного спілкування (інтерес до прочитаного, ґрунтовність засвоєння, бажання обговорити його, характер запитань і відповідей, інтонація, настрій, міміка) безпосередньо стосуються змісту уроку української літератури, його виховного потенціалу. Тому правильно організоване спілкування в процесі уроку створює сприятливі умови для розвитку мотивації гуманістичного виховання школярів, коли кожен має змогу через оцінку іншого пізнати і зрозуміти самого себе.

Висновки. Для того, щоб сформувати в учнівської молоді гуманістичні цінності засобами літератури, учитель-словесник повинен знати і розуміти зміст даного поняття, структуру гуманістичних цінностей. Опираючись на праці Г. Костюка, у структурі гуманістичних цінностей ми виділили когнітивний, потребнісно-емоційний, регулятивний та діяльнісно-практичний компоненти. Робота над змістом творів українських письменників епохи Ренесансу І. Вишенського та Г. Сковороди дозволяє збагатити зміст навчального матеріалу гуманістичними ідеями, поняттями, що сприяє формуванню в учнів системи гуманістичних знань і переконань. Уроки української літератури повинні стати уроками роздумів і моральних прозрінь. Не треба нав'язувати, проголошувати на уроці моралістичні проповіді школярам – вони самі скажуть за себе, адже гуманістичні цінності струменять у

дитячі душі з кожного прочитаного твору, якщо він естетично сприйнятий, осмислений. А допомогти сприйняти та глибоко осмислити літературний художній твір допомагає грамотно організована учителем робота над змістом.

Література:

1. Бичко І.В., Табачковський В.Г., Горак Г.А. Філософія. Курс лекцій. – 2-е видання. – Київ: Либідь, 1994. – С. 85-102.
2. Джерела пружно б'ють: хрестоматія з української літератури для 9 класу / Уклад Борис Степанишин. – 4-те вид. – К.: Школяр, 2002. – 480с.
3. Зязюн І. «Філософія серця» Г. Сковороди. // Шлях освіти. – 1998. - №1. – С.38 – 40.
4. Костюк Г.С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. [Під. Ред. Л.Н. Проколієнко; Укл. В.В. Андрієвська, Г.О.Баал, О.Т.Губко, О.В.Проскура]. - К.: Рад. шк., 1989. – 608с.
5. Лейчук А.О. Формування ціннісних основ гуманістичної позиції майбутніх педагогів. Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 36. наук. пр.. – Київ-Житомир: Вид-во «Волинь», 2003. – Кн.2. – 368с.
6. Словарь по этике / Под ред. А.А.Гусейнова и И.С.Кона. – 6-е издание. М.: Политиздат, 1989. – 447с.
7. Сковорода Г.С. Повне збір. тв.: У 2-х т. – К., 1973. – Т. 1. – 251с.
8. Столяренко О.В. Виховання гуманності підлітків у позакласній роботі з народознавства: Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спеціальніст 13. 00.01, - К, Інститут педагогіки АПН України, - 1996, - 26с.
9. Столяренко О. В. Школа – «майстерня гуманності». Про виховання у дітей ціннісного ставлення до людини // Педагогіка толерантності. – 2000. - № 1. – С. 95-99.
10. Українська література: Підруч. для 9 кл. загальноосв. навч. закл. / М.П.Ткачук, М.М.Сулима, В.Л.Смілянська, В.І.Сулима. – К.: Освіта, 2009. – 416с.

У статті висвітлено суть поняття «гуманізм», «гуманність», «гуманістичні цінності», подано методичні рекомендації учителеві української літератури щодо формування і розвитку гуманістичних знань учнів засобами літератури епохи Ренесансу.

Ключові слова: гуманізм, гуманність, гуманістичні цінності, структура гуманістичних цінностей, формування гуманістичних цінностей, література епохи Ренесансу.

В статье представлена сущность понятий «гуманизм», «гуманность», «гуманистические ценности», даны методические рекомендации учителю украинской литературы относительно формирования и развития гуманистических знаний учеников посредством литературы эпохи Ренессанса.

Ключевые слова: гуманизм, гуманность, гуманистические ценности, структура гуманистических ценностей, формирование гуманистических ценностей, литература эпохи Ренессанса.

The article gives the idea of terms «humanism», «humanity», «humanistic values». The author in his article presents methodological recommendations to teachers of ukrainian literature as to the formation and development humanistic knowledge of pupils through literature of Renaissance.

Keywords: humanism, humanity, humanistic values, structure of humanism values, forming of humanism values, literature of epoch of Renaissance.